

Д-р Миле ТОДОРОВСКИ

ПРИЛОГ КОН РАБОТАТА НА ПРЕЗИДИУМОТ НА АСНОМ МЕЃУ ВТОРОТО И ТРЕТОТО ЗАСЕДАНИЕ НА АСНОМ (ОД 1. I. ДО 15. IV. 1945)

На Второто заседание на АСНОМ одржано од 28 до 30 декември 1944 година беше избран нов Президиум на АСНОМ, кој беше именуван уште како втор Президиум.¹⁾ Тој развиваше дејност во периодот од 1 јануари до 15 април 1945 година согласно Решението на Првото заседание на АСНОМ за негово конституирање во врховно, законодавно, извршно и претставничко тело на Македонија и македонската федерална држава во Демократска Федеративна Југославија.²⁾

I

Дејноста на Президиумот на АСНОМ се одвиваше во зависност од воено-политичките услови во Демократска Југославија, како и според внатрешните услови во Македонија. На економски план нив ги сочинуваа последиците од окупацијата: наполно разурнати железнички линии, мостови, тунели, потоа, оштетени локомотиви и вагони; онеспособени фабрики и рудници и во околу 150 села и 13 градови изгорени околу пет илјади куќи и над пет илјади семејства останати без покрив, потоа, упропастена електричната мрежа, ПТТ инсталациите и друго.

Поради онеспособени средства за производство и недостаток на суровини и гориво индустриското производство беше сведено на минимум. Трговијата беше наполно парализирана, дотур на стоки односно внесување на стоки од надвор немаше. Постојните резерви со кои располагаа органите на народната власт беа незнатни, а само извесни количества беа сокриени од трговците па снабдувањето на војската и населението со најнеопходните производи беше доведено во прашање.

¹⁾ Него го сочинуваа: претседател, двајца потпретседатели, двајца секретари и 28 члена од кои 12 повереници. Д-р Миле Тодоровски, Записниците на Президиумот на АСНОМ меѓу Второто и Третото заседание на АСНОМ, Гласник на ИНИ, Скопје, 1975, XIX, 2, с. 180—181.

²⁾ Зборник на документи АСНОМ 1944—1964, Скопје, 1964, с. 235.

Окупаторите ги испразнија и државните каси, па Президиумот не располагаше со финансиски средства за задоволување на барем дел од големите потреби.³⁾

При ваква стопанска положба во глобални црти беа присутни и надворешните воено-политички услови кои имаа определени реперкусии кај народот и во работата на Президиумот на АСНОМ.

Прво, Втората светска војна сè уште не беше завршена. Таа се водеше како на тлото на Југославија така и во земјите на северните соседи: Унгарија, Австрија и Италија. Второ, во декември 1944 и во првите месеци на 1945 година во Грција дојде до познатите настани — интервенцијата на британските сили и уништувањето на придобивките од повеќегодишната антифашистичка војна, посебно за Македонците од егејскиот дел на Македонија кои и понатаму остануваа без национални и други права. Врз севкупните односи, посебно за мобилизација на народот во обновата и изградувањето на власта, во Македонија, иако во незнатни размери, имаа влијание постапките и обидите на кралот да се спречи реализацијата на Спогодбата Тито—Шубашиќ од 1 ноември 1944 година.⁴⁾

Во јануари 1945 година сиот македонски народ заедно со народностите и со другите југословенски народи ги осуди намерите на кралот и на големосрпската буржоазија да се оневозможи реализирањето на придобивките од Ослободителната војна и Револуцијата, што за македонскиот народ имаа посебно значење. Со нив за првпат во неговата историја му се гарантираше национална и социјална слобода.⁵⁾

Спротивно на тоа, Милан Грол и неговите едномисленици, борејќи се против федеративното уредување на Југославија, тргнаа од позицијата да ја негираат македонската федерална единка и македонскиот народ како одделна нација. По формирањето на Единствената влада, Милан Грол, изразувајќи ги големосрпските интереси, го истакна барањето за „нераскинливата врска на Морава и Вардар“ за што, според него ќе се

³⁾ Извештај на Президиумот — Стопански совет, Нова Македонија (понатаму НМ), Скопје, 15. IV. 1945. II, 88.

⁴⁾ На анексот на Договорот Тито—Шубашиќ од 1 ноември 1944 година кралот Петар II направи две забелешки со што одби да го признае и тоа: прво, не се согласи со составот на регентството и второ, беше против АВНОЈ да ја има законодавната власт до изведување на изборите за Уставотворна скупштина, „Тајмс“ за изјавата на крал Петар II, НМ, 16. I. 1945, II, 32 и други. По околу дваесетдневни протести на југословенските народи кралот бил принуден да го прими договорот Тито—Шубашиќ. Присилен од општото недоволствие крал Петар го прими договорот Тито—Шубашиќ, НМ, 30. I. 1945. II, 38.

⁵⁾ За одбрана на печалбите од Народноослободителната борба, НМ, 16. I. 1945, II, 32; Само Тито — никој друг (митинг во Скопје), НМ, 19. I. 1945. II, 33.

најде „формула“ дури на „Слободно избраната Уставотворна скупштина“.⁶⁾

Истапите на големосрпската реакција во почетокот на 1945 година, како и пред тоа не беа осамени. Кон нив се приклучија големобугарските и големогрчките сили. Големобугарската реакција, негирајќи ги придобивките извојувани во вооружената ослободителна борба, бараше прашањето на Македонија да се реши со консултирање на населението во Македонија на принципот на самоопределување, или пак да се реши преку создавање на федеративна Македонија под покровителство на петте големи сили итн.⁷⁾

Меѓутоа, остварувањето на придобивките од Ослободителната војна и Револуцијата не можеше да се сопре. На 7 март 1945 година, врз основа на мандатот што Јосип Броз Тито го доби од Намесништвото беше формирана Единствената влада на ДФЈ во чии состав имаше и три члена на владата на д-р Иван Шубашиќ.⁸⁾ Формирањето на Единствената влада на чело со Јосип Броз Тито, наиде на широк прием кај народот и на пошироко политичко раздвижување.

Основна карактеристика на оваа етапа од развојот на нова Југославија е што територијата на Македонија беше ослободена додека на еден дел од територијата на Југославија сè уште се водеше војната. Според тоа, сè уште земјата, па и Македонија, беше во војна. На Сремскиот фронт во почетокот на јануари 1945 година беше испратен XV македонски ударен корпус со околу 20 илјади војници и старешински кадар. Бројната состојба на единиците на НОВ и ПОМ на подрачјето на Македонија скоро не се намали во споредба со периодот на завршните операции. Причина за тоа беше и фактот што на Југословенско-грчката граница беше нужна мобилност поради настаните во Грција. Од друга страна беше потребно да се затвори границата за квислиншките и другите реакционерни сили кои преку Македонија се обидуваа да избегаат во Грција, а потоа, да преминат кај западните земји.

Единиците на НОВ и ПОМ во крајот на 1944 и почетокот на 1945 година учествуваа во борби против заостанатите балистички и други реакционерни сили во некои делови во Македонија и на Косово.

Заради сето ова беше оправдано да се констатира, како што тоа беше сторено на Третото заседание на АСНОМ, дека нашата земја воените напори ја чинат скапоцени човечки животи и огромни материјални средства. Во тесна врска со ова

⁶⁾ Политика, 10. III. 1945.

⁷⁾ Д-р Бранко Петрановиќ, Политичке и правне прилике за време Привремене владе ДФЈ, Београд, 1964, с. 152—153.

⁸⁾ Тоа беа: Д-р Иван Шубашиќ кој стана министер за надворешни работи, Милан Грол — потпретседател и д-р Јурај Шутеј — министер без портфелј.

се развиваше и законодавната дејност и извршната активност на Президиумот на АСНОМ како и работата на народноослободителните одбори.

Успешното спроведување на законските мерки во некои краевии се обидуваа да го спречат засолнатите квислиншки групи и нивни соработници. Такви беа балистичките групи со злосторникот Џемаил Хасани во Гостиварско, Кичевско, Скопско и во некои други околии. Нивната политичка активност и терористичка дејност се одразија кај некои младинци регрутирани во НО војска во првите денови по ослободувањето. Извесен број од нив, иако не голем, главно од албанската народност дезертираа од своите единици и се криеја во своите домови или кај јатаци.

Исто така, во некои краишта, не беа наполно разбиени приврзаниците на Ванчо Михајлов експонирани како соработници на бугарскиот окупатор. Такви имаше во Кочанско, Беровско, Гевгелиско и во некои други реони. Криејќи се од народната власт и избегнувајќи да одговараат за својата соработка со окупаторот дел од нив успеаја да ја минат југословенско-грчката граница, додека други дејствуваа политички кај своите јатаци во правец на саботирање на мерките на државните органи. Меѓутоа, не им беа туѓи ни терористичките акции.

Големотурската реакција во Македонија, потхранувана од странски реакционерни сили исто така дејствуваше разорно кај младинците од тоа малцинство во војската, а се правеа обиди и за разбивање на народноослободителните одбори и слично.

Не беа целосно разбиени ни дражиќевските големосрпски елементи. Во Прилепско беше засолнат експонентот на големосрпското четничко движење Војчо Трбиќ.

Во овој период беа изведени пред народниот суд неколку групи злосторници и активни соработници на окупаторот. Президиумот на АСНОМ и масовно-политичките организации со политичка работа ги доразобличија овие злосторници и нивната противнародна дејност.

Според накусо изнесените внтарешни и надворешни воени и политички услови, Президиумот на АСНОМ ја развиваше својата законодавна, извршна и политичко-претставничка дејност во едни посебни услови.

II

Пред Президиумот на АСНОМ стоеја за решавање многу и тешки проблеми. Заради тоа, беше неопходно да се изврши реорганизација во прв ред на извршната власт, потоа да се формираат нови тела што ќе разрешуваат проблеми непосредно заради поголема ефикасност. Оттука, уште на првата седница на новиот состав на Президиумот на АСНОМ беше извршена

реорганизација на поверенствата. Притоа, се укинаа некои а се формираа нови или пак се изврши промена на делокругот на работа. На место дотогашните осум, беа формирани 12 поверенства и тоа: за внатрешни работи, за индустрија и занаетчиство, за трговија и снабдување, за судство, за изградба на власта, за шуми и руди, за полестопанство, за социјална политика, за народно здравје, за градежништво, за финансии, и за просвета. Беше укинато Поверенството за информации.⁹⁾

Беше извршена реорганизација и внатре во самите поверенства. Така на пр. од Поверенството за градежништво се издвоија како посебни дирекции — Дирекцијата на ПТТ и Дирекцијата на државните железници, додека Дирекцијата за градежништво стана одделение на Поверенството за градежништво.¹⁰⁾

Во овој интервал, јануари-април 1945 година, дел од своите компетенции Президиумот на АСНОМ му ги препушти на Работното тело на АСНОМ.¹¹⁾ Него го сочинуваа: првиот потпретседател, еден од секретарите и сите повереници. Всушност, во него влегуваа оние членови на Президиумот кои непосредно ја спроведуваа извршната власт. Работното тело усвои и донесе над 60 решенија, повелби и други акти од делокругот на работата на одделните поверенства.¹²⁾

При Президиумот на АСНОМ беше формиран Стопански совет. Тој имаше за цел да го организира стопанскиот живот во Македонија и брзо да ги решава стопанските проблеми. Него го сочинуваа поверениците за индустрија и занаетчиство, за трговија и снабдување, за шуми и руди, за полестопанство, за градежништво и за финансии. Стопанскиот совет беше задолжен сите решенија и предлози да ги доставува на Президиумот на АСНОМ.¹³⁾

Во овој период се одвива со засилено темпо изградувањето на организацијата на новата народна власт. Беше согледана непрактичноста на постојната административна поделба на три области, па во јануари 1945 година се усвои Решение за поделба на Македонија на 8 окрузи.¹⁴⁾ Нешто подоцна НОО на Скопје беше подигнат во ранг на Окружни НОО и беше на директна

⁹⁾ Д-р Миле Тодоровски, Записниците на Президиумот... цит. с. 181.

¹⁰⁾ От Докладот на Повереникот за градежи инж. Георги Василев, НМ, 11. III. 1945, II, 58.

¹¹⁾ Записник бр. 3 на Президиумот на АСНОМ од 22. I. 1945. Д-р М. Тодоровски, Записниците... цит. с. 186—187.

¹²⁾ Д-р М. Тодоровски, Записници на Работното тело при Президиумот на АСНОМ, Гл. ИНИ, 1968, XII, 1, с. 223—239.

¹³⁾ Д-р М. Тодоровски, Записниците на Президиумот... цит. с. 182.

¹⁴⁾ Тие беа со седишта во: Куманово, Штип, Струмица, Велес, Прилеп, Битола, Охрид и Скопје, а потоа во Тетово.

врска со Президиумот додека Битолскиот — градски во ранг на околиски НОО.¹⁵⁾

Во февруари 1945 година беше усвоена Повелбата за избори на селски (реонски, градски) и околиски НО одбори.¹⁶⁾ Причината за нивното распишување беше таа што внатрешните политички услови беа созрени за натамошно изградување на органите на власта преку избори со учество на сиот народ. Освен тоа, постојните НО одбори беа конституирани по непосредното ослободување или во текот на завршните операции. Некои од нив беа составени од луѓе со недоволно искуство, а имаше и такви, иако во мал број, во кои се инфилтрираа луѓе туѓи на НО движење. Ваквите НО одбори не беа во состојба да ги активираат широките народни маси во новата етапа на развој на општествените и економските односи.¹⁷⁾

Во текот на март и почетокот на април 1945 година беа изведени избори за одборници во одборите на народнодемократската власт каде што народот зеде масовно учество гласајќи за листата на ЕНОФ. На изборите беа избрани органи на народната власт составени од најдобрите и најчесните луѓе избрани по слободна волја на широките народни маси. Тоа беше постигнато со сеопшта политичка работа на КПМ, на масовно-политичките организации и на органите на власта.

Оценувајќи го местото на овие избори, на Третото заседание на АСНОМ беше речено: „Изборите се претворија во голема сенародна политичка манифестација. Со нив се изрази високата политичка свест на нашиот народ, неговото единство и длабоката приврзаност кон ДФ Југославија.“¹⁸⁾

Во текот на трипол месечната законодавна дејност Президиумот на АСНОМ донесе 75 законски акти — решенија, повелби, одобрености и сл. Со нив тој ја надополнуваше и продлабочуваше започнатата законодавна дејност на првиот Президиум (од 2 август до 29 декември 1944 година).

Основна ориентација на законодавната и извршната дејност на Президиумот на АСНОМ беше да се оспособи и нормализира производството, сообраќајот, финансиите и другите гранки на општествениот живот. Президиумот ги имаше предвид големите материјални потреби за војската, финансиските потреби за обнова на сообраќајот и индустријата како и потребите за прехраната, образованието и социјалните проблеми. Затоа беа донесени повеќе акти за натамошна организација на стопанскиот живот преминувајќи полека кон мирновременски услови на стопанисување.

¹⁵⁾ Д-р М. Тодоровски, Записниците на Президиумот... цит. с. 194 и 199.

¹⁶⁾ Доклад на Президиумот на АСНОМ за работата му от 1. I. до 14. IV. 1945 година, АМ, ф. АСНОМ, к. 9.

¹⁷⁾ Исто.

¹⁸⁾ Доклад на Президиумот на АСНОМ за работата му... цит.

Президиумот на АСНОМ донесе акти со кои се овозможува побрзата обнова на индустриските објекти и отпочнување на производството.

На приватните индустриски претпријатија им се даде помош за да бидат обновени и да отпочнат со производство иако со намален капацитет поради немање сировини. Оние фабрики што беа потешко оштетени сè уште беа во тек на обнова. Исто така беа преземени мерки за создавање на нови индустриски погони.¹⁹⁾

Во исто време, Президиумот на АСНОМ презеде мерки да се реализира Решението на Президиумот на АВНОЈ од 21 ноември 1944 година за преминување во државна сопственост на непријателските имоти.²⁰⁾ Поверенството за индустрија и трговија ги опфати сите претпријатија што ги зафаќаа одредбите на ова Решение. Паралелно со тоа, за мошне кусо време беа ставени во државна сопственост и управување 9 фабрики главно на подрачјето на Скопје.²¹⁾ Во овој интервал повеќе од нив беа оспособени за производство.

Посебен проблем беше снабдувањето со сировини на занаетчиите што беше основен услов за нивната егзистенција и за нивниот придонес во обновата на земјата. Во овој период беше пристапено кон создавање на занаетчиски кооперации. Исто така беа преземени мерки за основање на трговско-индустриска и посебно занаетчиска комора, што требало да придонесат за побрзото нормализирање на стопанскиот живот во земјата.²²⁾

На 25 јануари 1945 година Президиумот на АСНОМ формира Комисија за кооперативно дело како негов помошен орган. Веднаш потоа, беше создаден Централен кооперативен сојуз на Македонија со задача да ги обедини постојните и да формира нови кооперации; да раководи со културно-просветната, стопанската и административната дејност на кооперациите.²³⁾

Беа донесени поголем број акти од областа на финансите. Тука спаѓа и Уредбата за основање на стопанска банка на

¹⁹⁾ Такви беа: работилницата за туткал, една предилница за волна во Скопје, фабриката за кожи, текстилната кооперација за ткаење на штофови и други, НМ, 8. III. 1945, II, 55.

²⁰⁾ Решение за преминувањето во државна сопственост на непријателските имоти, за државната управа над имотите на неприсутните лица и за секвестерот над имотите кои ги отуѓиле присилно окупаторските власти, Службен лист на ДФЈ, 6. II. 1945, I, 2.

²¹⁾ Тие беа: Фабриката за цемент „Шар“; Парната пивара АД Скопје, металната фабрика „Папатеодоси“; фабриките за чорапи „Шар“ и „Ароести“; „Треска“; Алкалоид и фабриката за кислород — От докладите на поверениците на индустријата и трговијата и на просветата, НМ, 8. III. 1945, II, 55.

²²⁾ От докладите на поверениците на индустријата и трговијата и на просветата, НМ, 8. III. 1945, II, 55.

²³⁾ Доклад на Президиумот на АСНОМ... цит.

Македонија. На Банката ѝ беше ставено во задача да собира материјални средства „кои ќе се употребат за завршување на ослободителната војна, за обновување на земјата и за изградување на државата“.²⁴⁾ Со посебни одлуки беа решени и други проблеми околу отпочнување работата на Банката—Управен и Контролен одбор и сл.²⁵⁾ И други акти од областа на финансиите решаваа, исто така, крупни проблеми меѓу кои за составување на државниот буџет (иако само за три месеци); за регулирање на проблемот за таксите и таксената тарифа; за трошарината и сл. Потоа, со акт од Президиумот беа регулирани платите на државните службеници и уште многу други прашања.

Во првата половина на 1945 година беше спроведено собирањето на еднократниот данок. Со него требало да се обезбедат финансиски средства неопходни за војската и за отстранување на штетите од окупаторите. Воедно да им се одземат богатствата на оние кои ги стекнале во воени услови. Еднократниот данок се однесуваше само на чистиот приход стекнат за времето од три и пол годишниот воен приход по скала од 10 до 30%. Според тоа, со данокот беа опфатени поимотните слоеви, но притоа, не беше опфатен нивниот капитал, туку само дел од печалбите стекнати во воено време.²⁶⁾

Меѓутоа, и при ваквата стабилна основа на поставувањето на овој потфат, до Третото заседание на АСНОМ двај беа собрани околу 20% од вкупно планираните средства. Органите на власта наидоа на отпор изразен најмногу преку жалби до народноослободителните одбори и до Президиумот на АСНОМ за наводно високиот данок.²⁷⁾ Освен тоа, разни непријателски и реакционерни сили преку лаги и други дејства изопачено ја претставуваа основната цел на данокот што влијаеше на неговата реализација.²⁸⁾

Еднократниот данок, всушност, беше еден од првите чекори за развластување и поткинување на материјалната база на буржоазијата и другите имотни слоеви. Меѓутоа, државните органи не ги презедоа сите мерки и со помош на општествените организации порадикално да го разбијат овој отпор базиран на класни интереси.

²⁴⁾ Македонската стопанска банка отпочна да работи на 19 март 1945 година откако беше донесен статут и избран управен одбор. Македонската стопанска банка и нејзиното значење, НМ, 8. IV. 1945, II, 82.

²⁵⁾ Д-р М. Тодоровски, Записниците на Президиумот... цит. с. 184—185.

²⁶⁾ Президиумот на АСНОМ го избра овој начин за прибирање на средства како единствен кој беше економски оправдан и кој не водеше кон инфлација иако беше потежок за реализирање отколку тоа да се правеше со печатење на пари. Киро Глигоров, Еднократниот данок, НМ, 14. I. 1945, II, 31.

²⁷⁾ Скопскиот НО одбор од V—XII седница или на сите заседанија од 12. II. до 19. III. 1945 година разгледува жалби од данакоплатците. Таква и слична е положбата и во други градови.

²⁸⁾ Киро Глигоров, Еднократниот данок... цит.

Во оптек беа бугарскиот лев и албанскиот лек. Тие го отежнуваа стабилизирањето на стопанството, покрај другото, и поради нивната девалвација во Бугарија односно во Албанија. Замената на окупаторските валути што започна да се спроведува од крајот на март 1945 година ја апсорбира работата како на Поверенството за финансии така и на целиот Президиум.²⁹⁾

Президиумот на АСНОМ презеде мерки за обезбедување на исхрана на војската и населението. Беше формирана Централата за откупување и расподелба на земјоделски производи, а потоа и Дирекција за снабдување и исхрана. Условите, во кои ја започнаа својата дејност овие организации, беа мошне тешки бидејќи не се располагаало со никакви резерви на жито, а цените на пазарот брзо растеле и дошле за 6 и повеќе пати повисоки. Меѓутоа, според статистичките показатели во нашата земја имало жито за исхрана на населението барем за 10—11 месеци, но тоа жито било во приватни раце.

За разрешување на овој проблем Президиумот на АСНОМ се одлучи да воведо рационарирано снабдување на непроизводителното население со храна³⁰⁾, но затоа уште построго се постави потребата да се пристапи кон задолжително собирање на резервите на жито од производителното население. Беше прифатено да се собере само она количество жито што претставува 50% од количината на жито реквизирано од окупаторот при најнеродната година. Притоа, Президиумот определи знатно високи цени за откуп на житото што требаше да послужи како стимул на производителите.

Одлуката на Президиумот на АСНОМ на многу места беше прифатена и спроведена до крајот на март со 100%. Многу производители, по исполнувањето на обврската, дел од останатите количини жито за свои потреби ги предавале на државата.³¹⁾

Меѓутоа, Президиумот на АСНОМ и народноослободителните одбори наидоа и на отпор при собирањето на житото и се судрија со кулачкиот елемент на село. До 1 април беше собрано само околу една третина од определените количества.

Оценувајќи дека е постигнат недоволен успех во оваа акција и извлекувајќи поука од тоа, на Третото заседание на

²⁹⁾ Доклад на Президиумот на АСНОМ... цит.; Банкнотите од 250 лева серија Ч и Ш се враќат во обрт, НМ, 22. III. 1945, II, 67 и други.

³⁰⁾ Стопанскиот совет на 20. II. 1945 година усвои Наредба за начинот на распределување на хлебот и брашното, за дажбите и цената на хлебот и брашното, според која на работниците кои работат тешка физичка работа им следуваше да примаат по 700 гр. хлеб или 550 гр. брашно; на другите работници — 500 гр. хлеб или 370 гр. брашно; на чиновниците — 400 одн. 296 гр. брашно; а за членовите на семејствата — 300 грама хлеб или 220 гр. брашно дневно. НМ, 8. III. 1945, II, 55.

³¹⁾ Неготино, Велес, Кавадарци, Кочани — Извештај на Президиумот — Снабдуенје и исхрана, НМ, 15. IV. 1945, II, 88.

АСНОМ беа констатирани следниве причини: прво, дека власта и политичките организации не ѝ ја придале онаа важност на акцијата која требало да ѝ се даде; второ, дека имало кршење на наредбите за собирање на жито од страна на некои НОО; трето, дека на некои места неправилно била запоставена акцијата за собирање на жито заради изборите на НО одбори; четврто, дека отпор при собирањето на житото давале некои селски и општински НО одбори, особено оние во кои се вовлекле кулачки елементи. На многу места одборници и претседатели на селски одбори го криеле житото. Токму поради отпор на кулачкиот елемент на село најмал бил процентот на собраното жито во најжитородните центри — впрочем каде што бил и најсилен кулачкиот елемент — Прилеп — само 11%; Куманово — 14%; Свети Николе — 22% итн.³²⁾

Тоа, всушност, беше еден од првите судири на поширок фронт со класните интереси на имотните слоеви на село и испробување на силите на народната власт и масовнополитичките организации со овој елемент.

Сличен проблем се јави и со оризот чија цена во Македонија скокна за 4—5 пати, а во Белград дури и до 30 пати. Заради тоа, Президиумот на АСНОМ преку Стопанскиот совет и Дирекцијата за снабдување и исхрана презеде низа мерки за да се спречи шпекулацијата со овој прехранбен артикал.³³⁾

На одреден начин беше решен проблемот со волната, памукот, кожите, маслодајните култури и слично, водејќи сметка притоа да се задоволат потребите на војската. Меѓутоа, и тука имаше редица проблеми меѓу кои и немањето на парични средства за откуп. Президиумот спроведуваше политика да се ангажира и приватниот капитал, но приватните трговци не ја прифатија иницијативата. Затоа, излезот од оваа ситуација Президиумот го најде преку организирањето на Стопанската банка која ги кредитираше кооперациите и чесните трговци.

Покрај општите грижи на Президиумот на АСНОМ за војската, беа донесени и неколку посебни решенија. На Врховниот штаб му беа доделени 2 милиони кгр тутун, а исто така беше решено поголеми количини памук и волна да се дадат за ткаење облека за војската.³⁴⁾

На железничкиот и патниот сообраќај им беа нанесени големи штети, па затоа во обновата му беше дадено соодветно внимание. Работните бригади, составени од воени единици и цивилно население — членови на масовнополитичките органи-

³²⁾ Извештај на Президиумот — Снабдување и исхрана, НМ, 15. IV. 1945, II, 88.

³³⁾ Беа определени повисоки откупни цени, одредена висината на печалбата, трошоците за превоз и сл.

³⁴⁾ Д-р М. Тодоровски, Записниците на Президиумот на АСНОМ... цит.

зации со стручна помош од Поверенството за градежништво и други служби, до 1 април 1945 година од вкупниот број на оштетени мостови одново изградија 44, беа поправени 4, во градба беа — 14, беа вршени подготовки за поправање на 6 бетонски мостови, а се предвидувало во наредните два месеци да бидат оспособени сите 143 оштетени дрвени мостови.

На железничката линија Скопје-Тетово-Охрид, Скопје-Куманово, Скопје-Велес-Битола-Креница и Велес-Гевгелија беа поправени 25 моста, потоа, оспособени телефонските линии, четири железнички ложилници и неопходен број локомотиви и вагони.³⁵⁾

Проблемот за оспособување на електричната мрежа беше мошне тежок за решавање поради недостаток на електрични материјали. Меѓутоа, со расположливите средства беа поправени електричните централи и инсталациите и се вршеше обновување на осветлението во градовите, а беа правени напори да се воведе електрично осветление и во места каде што до тогаш немало.³⁶⁾

Во овој период беше продолжено со оспособувањето на рудниците започнато веднаш по ослободувањето. Скоро во сите рудници во Македонија имаше инвестиран покрај дружниот и германски капитал, а во некои од нив исклучиво германски. Затоа, според одлуката на АВНОЈ за конфискација на сите германски имоти до конечното решавање на овој проблем, управувањето со сите рудници и целокупното нивно производство во Македонија беше преземено од Поверенството за шуми и руди при Президиумот на АСНОМ.

Од декември 1944 до почетокот на април 1945 година беа оспособени и пуштени во производство сите рудници освен еден од групата „Радуша“, „Раброво“ и пералништето за хром во Горче Петров. Меѓутоа, производството било ограничено кај повеќе од нив поради немање на потрошни материјали и сообраќајни средства.³⁷⁾

Во областа на земјоделството и сточарството Президиумот на АСНОМ исто така беше поставен пред мошне сериозни задачи. Тие произлегуваа од неколку извори: прво, околу 80% од населението во Македонија се занимаваше со земјоделство и сточарство; второ, окупаторите ги исцрпија не само реколтите од тие години туку и резервите; трето, во текот на воените

³⁵⁾ Беа оспособени 14 локомотиви, 145 вагони — товарни, 56 вагони за теснолинејка и друго — Доклад на Президиумот на АСНОМ — Поверенство за градежи... цит.

³⁶⁾ Во Штип беше оспособена електрична централа, со мотор на нафта; во Куманово беше донесен електричниот мотор од Пробиштип; итн. — Доклад на Президиумот на АСНОМ... — Поверенство за градежи... цит.

³⁷⁾ Доклад на Президиумот на АСНОМ — Поверенство за шумарство и рударство... цит.

операции настрада и така малобројната механизација па дури и средствата за екстензивно обработување на земјата, а исто така настрада и добиточниот фонд; четврто, не се располагаше со земјоделски и ветеринарни стручњаци итн.

При ваквите услови Президиумот на АСНОМ донесе неколку акти од оваа област со што настојуваше преку одделите за земјоделство при НО одбори да се вклучат сите расположливи стручни сили како и средства за да се постави земјоделството и сточарството на здрави основи.

Во овој период пролетната сеидба — прва во слободна Македонија беше една од основните преокупации како на Президиумот на АСНОМ и НО одбори така и на КПМ и на масовно-политичките организации. За нејзиното успешно изведување Поверенството за земјоделство обезбеди разни видови семиња; беше оспособена расположливата механизација и дадена стручна помош.³⁸⁾ Во исто време се развиваше политичко разјаснувачка дејност за значењето на сеидбата. Акцијата се одвиваше под паролата „Ни педа земја не смее да остане необработена.“³⁹⁾

Президиумот на АСНОМ усвои поголем број акти од областа на образованието, просветата и физичкото воспитание. Беше формирана Комисија за јазик и правопис. Таа имаше задача да изработи терминологија по сите предмети, а исто така и правописен речник. Со овој акт се спроведуваше во живот Одлуката на Првото заседание на АСНОМ за прогласување на македонскиот јазик за литературен во македонската федерална држава. Беше одлучено да се основа државно книгоиздателство на Македонија со задача да издава учебници и друго.⁴⁰⁾

Беше одлучено да се формира временен фискултурен одбор како чекор кон посветување поголемо внимание на физичката култура, пред сè, на младината.

Со повеќе акти на Президиумот на АСНОМ беа решавани проблеми што потекнуваа и беа наследени од системот на владеење на ненародните режими меѓу двете светски војни како и од периодот на окупацијата. Меѓу нив беше недостатокот на стручни кадри. И покрај големиот недостаток на учителско-професорски кадар уште во првите месеци по ослободувањето беше воспоставена широка мрежа на основни, средни и на средностручни училишта.

До крајот на 1944 година беа одржани повеќедневни курсеви за оспособување на учениците од горните класови на гимназиите за учители, па од постојните околу 500, нивниот

³⁸⁾ Извештај на Президиумот — Поверенство за земјоделие, НМ, 15. IV. 1945, II, 88.

³⁹⁾ М. Димитриев, Уште нешто за пролетната сеидба, НМ, 16. III. 1945, II, 62.

⁴⁰⁾ Д-р М. Тодоровски, Записниците на Президиумот... цит. с. 191 и 200.

број нарасна на околу 2.000 со што беа задоволени основните потреби за основното образование.

Од 1 февруари 1945 година започна со работа наставата во средните училишта и тоа: во десет гимназии, во ликовната и музичката школа, а по еден месец и во учителската школа. Исто така беа отворени и други средно стручни училишта: техничкото, медицинското, земјоделското, две трговски, женско учителско професионално, потоа, седум нижи женски професионални и уште многу други.⁴¹⁾

Беше акутен проблемот со големиот број неписмени. За неговото ликвидирање — беше подготвен посебен план и прирачник за организација и водење на аналфабетските курсеви.⁴²⁾

Од областа на судството заслужува внимание решението на Президиумот на АСНОМ за формирање Кодификационен совет. Всушност, дотогашната законодавна комисија беше преименувана во Кодификационен совет, но доби уште пошироко поле за работа. Од непомало значење беше и повелбата на Президиумот за организација на редовните народни судови во Федерална Македонија како и други слични акти.⁴³⁾

Со поголем број акти беа регулирани проблеми од ресорот на внатрешните работи. Со оглед на внатрешната и надворешната воено-политичка ситуација, покрај другите проблеми, вниманието беше свртено кон брзо изградување на органите за внатрешни работи и на народната милиција. Факт е дека во тие услови, НО војска ја имаше примарната улога во борбата против разните непријатели, меѓутоа, беше нужно и народната милиција да го земе своето место. Затоа, беа извршени сите законски подготовки и беше пристапено кон реорганизација на милицијата од доброволна во платена, униформисана и организирана на принципите на Југословенската армија. Со повеќе акти беа регулирани проблеми за обезбедување на ред и мир.⁴⁴⁾

Од областа на здравјето и социјалната политика беа усвоени значителен број акти. Со нив беа регулирани следниве прашања: за давање помош на фамилиите на припадници на НОВ и ПОМ и на жртвите на фашистичкиот терор останати без

41) Доклад на Президиумот на АСНОМ — Поверенство за просвета, Поверенство за градежи и Поверенство за индустрија и трговија... цит.

42) От докладите на поверениците на индустријата и трговијата и на просветата, НМ, 8. III. 1945, II, 55.

43) Д-р М. Тодоровски, Записниците на Президиумот... цит. с. 199.

44) Извештај на Президиумот на АСНОМ — внатрешни работи, НМ, 15. IV. 1945, II, 88.

средства за живот⁴⁵⁾, зачувување на населението од заразни болести и др. Во мерките од доменот на социјалната политика беше отворањето на берзата на трудот заради регулирање на проблемот за вработување на работниците, а со тоа и први настојувања за нивна заштита од експлоатацијата на работодаделите.⁴⁶⁾

Поверенството за социјална политика зеде учество при склучување на колективниот договор меѓу индустриските работници и работодаделите индустијалци. Интервенцијата на Поверенството беше неопходна и претставуваше гаранција за заштита на работничките надници и за нивното зголемување како и другите права на работниците.⁴⁷⁾ Од 1 јануари 1945 година во областа на работничкото законодавство времено беше воведено соодветното законодавство од предвоена Југославија. Врз таа основа се постави здравствената заштита на населението. Имено, во Скопје при здравствениот уред се отвори болница за работниците со три лекари. Во Битола во Уредот имало два лекара, а во Штип, Велес, Куманово и Прилеп по еден лекар додека во другите градови лекувањето на работниците го презеле општинските лекари.

Со неколку акти Президиумот ги решаваше станбените проблеми — уредувањето на наемните односи, присилното одземање на станови и располагањето со нив, и сл. Овие мерки задоволуваа секојдневни државни потреби, но исто така и решаваа социјални проблеми што имаа хуман карактер.⁴⁸⁾

III

По формирањето на Единствената влада на ДФ Југославија на чело со Јосип Броз Тито беа создадени услови од државно правен аспект за формирање на влади на федералните единици, покрај другите услови кои веќе постоеја. Па затоа, во согласност со Президиумот на АВНОЈ и Единствената влада на ДФЈ, Президиумот на АСНОМ на 19 март 1945 година донесе одлука за свикување на Третото (второ вонредно) заседание на АСНОМ што беше одржано од 14 до 16 април 1945 година.⁴⁹⁾

⁴⁵⁾ За задоволување на нуждите на оваа категорија на луѓе, Поверенството располагаше со извесни средства но исто така доби помош од 23 милиони динари од Националниот комитет на Југославија — От Докладот на повереникот за социјална политика др. Ацо Петровски, НМ, 9. III. 1945 цит. и др М. Тодоровски, Записниците на Президиумот... цит. с. 187.

⁴⁶⁾ Соопштение на Поверенството за социјална политика, НМ, 11. I. 1945, II, 30.

⁴⁷⁾ От докладот на повереникот за социјална политика — др. Ацо Петровски, НМ, 9. III. 1945, II, 56.

⁴⁸⁾ Исто.

⁴⁹⁾ На 19 март Президиумот одлучи Заседанието да се одржи на 30 март, но на 26 март беше одложено за 14 април 1945 година.

Подготвувајќи го Третото заседание на АСНОМ Президиумот подготви неколку мошне значајни закони чие донесување претстоеше. Такви беа: Закон за измена и дополнение на Решението на АСНОМ за неговото конституирање како врховно законодавно и извршно тело, Закон за заклетвата на народните претставители, Закон за донесување уредба за основање на Универзитет во Скопје, Закон за овластување и донесување уредби за високите школи и академии, Закон против шпекулата, Закон за изменување на Судот за национална чест, Закон за народната влада на Федерална Македонија и други.⁵⁰⁾

Наведените законски акти, усвоени на Третото заседание на АСНОМ, како и тие што се исто така значајни, а кои не беа апострофирани претставуваат акти што го овозможуваа натамошното изградување на државниот, општествениот и политичкиот живот во Македонија во мирновременски услови.

Президиумот на АСНОМ во овој мошне краток но многу динамичен и бурен период постигна доста значајни резултати како во областа на законодавната дејност така и во доменот на извршната власт. Постигнатите резултати на Президиумот се должат како на сопствени сили, во рамките на федерална Македонија, така и со морална, материјална и организациона и друга помош од Президиумот на АВНОЈ и Националниот комитет, а потоа и од Владата на ДФЈ. Не навлегувајќи во подробности да ја регистрираме сета помош одбележуваме само дел од материјалната: жито, 200 илјади кгр сол, машини за произведување на цигари за фабриката во Скопје, поголеми парични средства за потребите за обновата и друго.⁵¹⁾

Успесите на Президиумот се должеа и на соработката и поврзаноста на настаните со масовнополитичките организации под раководство на КПМ. Беше одржано заедничко заседание на ЕНОФ за Македонија и Президиумот на АСНОМ каде што е анализиран текот на организацијата на власта и текот на обновата.⁵²⁾

Меѓутоа, во работата на АСНОМ имаше извесни и мошне сериозни недостатоци колку од законодавен, а повеќе од извршен аспект што беа констатирани на Третото заседание на АСНОМ. Такви имаше во областа на стопанството, финансиите и други домени. Беше констатирано дека Президиумот пројавил двоумење и не презел решителни мерки спрема оние кои не сакале да ги исполнат сопствените обврски кон државата како што беа тие од областа на реквизицијата и еднократниот данок, потоа, по прашањето за ефикасноста во борбата против шпе-

⁵⁰⁾ Дневниот ред на Заседанието на АСНОМ, д-р М. Тодоровски, Записниците на Президиумот на АСНОМ... цит. с. 202—204.

⁵¹⁾ Ј. Големата помоќј от НКОЈ на Македонија, НМ, 6. III. 1945, II, 54.

⁵²⁾ Првото заедничко заседание на Гл. одбор на ЕНОФ и на Президиумот на АСНОМ, НМ, 6. III. 1945, II, 54.

кулата за што се јави потреба од донесување на посебен закон. Тоа беа поимотните слоеви на село и буржоазијата во градот. Президиумот дозволил и по прашањето на цените ситуацијата да ја исползуваат шпекуланти од редот на трговците и другите капиталистички елементи.⁵³⁾

Оваа етапа на законодавна, извршна, политичко-претставничка дејност на Президиумот на АСНОМ и покрај делумно спомнатите слабости е мошне успешна и значајна за изградувањето системот на народната власт, за зацврстување на односите со Федерацијата, за обновата и за стопанската и политичката стабилизација во земјата. Таа се завршува со историскиот чин — формирањето на Првата народна влада на Федерална Македонија како посебен највисок извршен орган и со прераснување на АСНОМ во Народно собрание. Сето тоа значеше премин кон стабилна и цврста организација на органите на народната власт од најниските до највисоките како предуслов за премин кон стабилно планско стопанство.

⁵³⁾ Политички реферат на потпретседателот на АСНОМ друг. Лазо Колишевски, НМ, 15. IV. 1945, II, 88.